ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРДА ЖАМОАТ ЖОЙЛАРИДА БЕЗОРИЛИК ЖИНОЯТИ ПРОФИЛАКТИКАСИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ВА ТАШКИЛИЙ ТАЖРИБАСИ

Санаев Бегзот Юсубович
Ўзбекистон Республикаси Криминология тадқиқот институти мустақил изланувчиси.

https://doi.org/10.5281/zenodo.23153267

Аннотация. *Ушбу мақолада хорижий давлатлар (хусусан, Япония, Франция, Сингапур, Жанубий Корея каби мамлакатлар) тажрибаси асосида жамоат жойларида безорилик жиноятлари профилактикасини ташкил этишнинг ҳуқуқий ва ташкилий механизмлари қиёсий-ҳуқуқий жиҳатдан таҳлил қилинган. Хорижий полиция тизимларининг, жумладан, Япониянинг «Кобан» модели ва жамоат хавфсизлигини таъминлашдаги бошқа замонавий ёндашувларнинг ўзига хос хусусиятлари ўрганилган.*

Ушбу илғор халқаро тажрибаларни миллий қонунчилик ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар амалиётига имплементация қилиш бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: *хорижий тажриба, безорилик жинояти, профилактика, жамоат жойи, полиция тизими, «Кобан» модели, қиёсий-ҳуқуқий таҳлил, жамоат хавфсизлиги, имплементация.*

Аннотация. *В данной статье на основе опыта зарубежных государств (в частности, таких стран, как Япония, Франция, Сингапур, Южная Корея) проводится сравнительно-правовой анализ правовых и организационных механизмов профилактики хулиганства в общественных местах. Изучены специфика зарубежных полицейских систем, в том числе японской модели «Кобан», и современные подходы к обеспечению общественной безопасности. Разработаны научно обоснованные предложения и рекомендации по имплементации данного передового международного опыта в национальное законодательство и практику правоохранительных органов.*

Ключевые слова: *зарубежный опыт, преступление хулиганство, профилактика, общественное место, полицейская система, модель «Кобан», сравнительно-правовой анализ, общественная безопасность, имплементация.*

Abstract. *This article provides a comparative legal analysis of the legal and organizational mechanisms for the prevention of hooliganism in public places based on the experience of foreign countries (particularly nations such as Japan, France, Singapore, and South Korea). The specific features of foreign police systems, including Japan's "Koban" model, and modern approaches to ensuring public security are examined. Scientifically grounded proposals and recommendations are developed for the implementation of these advanced international practices into national legislation and the activities of law enforcement agencies.*

Keywords: *foreign experience, crime of hooliganism, prevention, public place, police system, "Koban" model, comparative legal analysis, public security, implementation.*

Олиб борилган тадқиқотларимизда шакллантирилган назарий-концептуал ва ҳуқуқий-таркибий негизни тўлдирувчи навбатдаги вазифа – хорижий давлатларнинг жамоат жойларида безорилик каби жамоат тартибига қарши ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этиш борасидаги тажрибасини қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилишдир. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, ушбу параграфда хорижий давлатларнинг жиноят қонунчилиги нормалари эмас, балки профилактика фаолиятининг ташкилий-

институционал модели – яъни ҳуқуқни муҳофаза қилувчи тузилмалар билан жамоатчилик ўртасидаги ҳамкорлик механизмлари – таҳлил объекти сифатида танланади.

Фикримизча, айнан шу йўналиш 12.00.14 ихтисослигининг предмет доирасига энг тўғри мос келади, зеро диссертациянинг якуний мақсади – жамоат жойларида профилактика фаолиятини ташкилий жиҳатдан такомиллаштиришга доир таклифлар ишлаб чиқишдир. Қиёсий-ҳуқуқий таҳлил услубиятига кўра, танланган давлатлар икки гуруҳга ажратилади: *биринчи гуруҳни* ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси юқори бўлган, полициячиликнинг замонавий назарий моделларини амалиётга жорий этган давлатлар (АҚШ, Буюк Британия, Германия, Япония) ташкил этса, *иккинчи гуруҳни* совет ҳуқуқий меросига эга, миллий қонунчилигимиз билан умумий тарихий-ҳуқуқий негизга эга бўлган МДҲ минтақаси давлатлари (аввало Россия Федерацияси) ташкил этади.

Ўйлаймизки, ушбу икки гуруҳли ёндашув хорижий тажрибани нафақат «ривожланган ғарб намунаси» сифатида, балки миллий ҳуқуқий тизимга генетик жиҳатдан яқин бўлган минтақавий тажриба билан уйғунликда баҳолаш имконини беради, бу эса татбиқ этиш таклифларининг амалий асосланганлигини оширади.

Америка Қўшма Штатлари тажрибаси, аввало, назарий жиҳатдан асосланган *«синган дераза назарияси»нинг* амалий татбиқи мисолида ўрганилиши мумкин. 1990-йилларда Нью-Йорк шаҳар полицияси раҳбарияти томонидан ушбу назария амалиётга жорий этилиб, жамоат жойларидаги майда тартибсизликларга (безорилик, граффити, билетсиз юриш) нолдаражали чидамлилик (zero tolerance) сиёсати қўлланилгани, кўплаб криминологик тадқиқотларда шаҳардаги умумий жиноятчилик даражасининг сезиларли пасайиши билан боғлиқлиги қайд этилади. Бундан ташқари, АҚШда узоқ йиллардан бери «Neighborhood Watch» (маҳалла қоровули) дастури амал қилиб келмоқда – Миллий шерифлар ассоциацияси қошида фаолият юритувчи ушбу дастур XX аср бошидаги «Чикаго ҳудудий лойиҳаси» (Chicago Area Project) тажрибасидан келиб чиққан бўлиб, унинг моҳияти фуқароларнинг ўз маҳалласида «кўз ва қулоқ» вазифасини бажариши, яъни шубҳали ҳолатларни аниқлаб, дарҳол полицияга хабар бериши, лекин мустақил равишда ҳаракат қилмаслигидан иборат [1] . Дастур икки асосий стратегияга – «имкониятни камайтириш» (норасмий назоратни тиклаш орқали жиноятга қулай шароитни йўқотиш) ва «ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш» (ёшлар учун алтернатив дастурлар ташкил этиш) – асосланади. Аҳамиятлиси шундаки, «Neighborhood Watch» дастурининг ташкилий негизи қонун ижрочи идора (шериф хизмати) билан норасмий, ихтиёрий фуқаролик гуруҳлари ўртасидаги «шериклик» (partnership) тамойилига қурилган бўлиб, унда фуқаролар ҳеч қандай мажбурловчи ваколатга эга бўлмайди – уларнинг ягона вазифаси кузатиш ва хабар беришдир, бу эса дастурни нисбатан хавфсиз ва ҳуқуқий жиҳатдан оддий шаклда ташкил этиш имконини беради. Ўйлаймизки, ушбу дастурнинг ижобий томони – унинг арзонлиги ва фуқаролик жамиятини мустаҳкамлашга хизмат қилиши, салбий томони эса – етарли ҳуқуқий тайёргарликсиз фуқароларнинг ўзбошимчалик билан ҳаракат қилиш хавфидир, шу боис хорижий криминологик адабиётда бундай дастурларни жорий этишда фуқароларга мунтазам ҳуқуқий-услубий тайёргарлик бериш зарурати алоҳида таъкидланади.

Шу ўринда «синган дераза назарияси»нинг амалий татбиқига нисбатан хорижий криминология фанида билдирилган танқидий қарашларни ҳам эътибордан четда

[1] National Neighborhood Watch (National Sheriffs' Association). About Neighborhood Watch // https://nnw.org/about-neighborhood-watch.

қолдирмаслик лозим. Хусусан, америкалик ҳуқуқшунос Б.Ҳаркурт ўзининг «Illusion of Order: The False Promise of Broken Windows Policing» номли монографиясида нолдаражали чидамлилик сиёсатининг жиноятчилик даражасининг пасайишига бевосита сабабчи экани илмий жиҳатдан тўлиқ исботланмаганини, бунда шаҳар иқтисодиётининг умумий яхшиланиши ва демографик омиллар каби бошқа кўплаб детерминантлар ҳам таъсир кўрсатганини асослайди[2].

Фикримизча, ушбу танқидий қараш назарияни бутунлай рад этишга эмас, балки уни мутлақлаштирмасдан, бошқа ижтимоий-иқтисодий чоралар билан комплекс уйғунликда қўллаш заруратига ишора қилади – бу хулоса миллий профилактика тизимини такомиллаштиришда ҳам эътиборга олиниши лозим бўлган муҳим методологик огоҳлантиришдир.

Буюк Британия тажрибаси ўзига хос – у полиция таркибида махсус, чекланган ваколатли лавозим турини жорий этиш йўлидан борган. 2002 йилдан бошлаб фаолият юритаётган Полиция жамоат ёрдамчилари институти (Police Community Support Officers, PCSO) жамоат жойларида кўзга кўринувчи патруллик, аҳоли билан мулоқот ўрнатиш ва «паст даражадаги ҳуқуқбузарликлар ва ижтимоий хатти-ҳаракатлар» (low-level offending and anti-social behaviour)га – бу тушунча, моҳиятан, безорилик ва майда безориликка мос келади – тезкор жавоб қайтариш вазифасини бажаради[3].

Муҳим жиҳати шундаки, PCSO ходимларининг ваколатлари 2017 йилги Полиция ва жиноятчилик тўғрисидаги қонуннинг 10-иловасида аниқ чекланган бўлиб, улар мураккаб терговлар ёки юқори хавфли вазиятлар билан шуғулланмайди.

Фикримизча, айнан ваколатларнинг бундай аниқ чегараланиши уларни оддий полиция ходимидан техник жиҳатдан фарқлайдиган, лекин профилактика самарадорлигини камайтирмайдиган муҳим услубий ечимдир. Бундан ташқари, «Хавфсиз маҳаллалар жамоалари» (Safer Neighbourhood Teams) тизими орқали PCSO ва участка полиция ходимлари маҳаллий аҳоли билан мунтазам учрашувлар ўтказиб, жамоат жойларидаги муаммоли ҳудудларни («hotspot») биргаликда аниқлайдилар.

Буюк Британиянинг жамоат жойларидаги безорилик ва ижтимоий хатти-ҳаракат профилактикасига оид яна бир қизиқарли тажрибаси – 1998 йилда Жиноятчилик ва тартибсизлик тўғрисидаги қонун асосида жорий этилган Ижтимоий хатти-ҳаракат бўйича буйруқлар (Anti-Social Behaviour Order, ASBO) институтидир. Мазкур ҳуқуқий восита фуқаролик-ҳуқуқий тартибда судга мурожаат қилиш орқали жамоат жойларида тизимли равишда тартибсизлик, безорилик хатти-ҳаракатларини содир этувчи шахсларга нисбатан аниқ хатти-ҳаракатларни (масалан, муайян ҳудудга яқинлашмаслик, белгиланган соатлардан кейин кўчада бўлмаслик) тақиқловчи чоралар қўллаш имконини берган, бундай тақиқни бузиш эса алоҳида жиноий жавобгарликка сабаб бўлган[4]. 2014 йилда Ижтимоий хатти-ҳаракат, жиноятчилик ва полиция фаолияти тўғрисидаги қонун асосида ASBO тизими бекор қилиниб, унинг ўрнига икки янги восита – фуқаролик буйруғи (civil

[2]Harcourt B.E. Illusion of Order: The False Promise of Broken Windows Policing. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001.

[3] College of Policing. Police community support officer (PCSO) — Role and purpose // https://www.college.police.uk/career-learning/joining-police/joining-pcso/handbook/role-and-purpose (мурожаат санаси: 2026 йил август); Policing and Crime Act 2017, Schedule 10.

[4] Crime and Disorder Act 1998 (United Kingdom), Section 1 // https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/37/contents; Anti-social behaviour order // https://en.wikipedia.org/wiki/Anti-social_behaviour_order.

injunction) ва Жиноий хатти-ҳаракат бўйича буйруқ (Criminal Behaviour Order, CBO) жорий этилди[5].

Бизнингча, ушбу ислоҳот муҳим сабоқ беради: дастлабки ASBO модели ортиқча кенг ва аниқ бўлмаган мезонлар асосида қўлланилгани сабабли танқидга учраган ва вояга етмаганларга нисбатан ҳаддан ташқари қаттиқ чоралар сифатида баҳоланган, шу боис 2014 йилги ислоҳот аниқроқ ҳуқуқий мезонлар ва профилактик-тарбиявий йўналишни кучайтиришга қаратилган. Демак, жамоат жойларида хатти-ҳаракатни чеклаш борасидаги ҳар қандай ҳуқуқий восита, унинг самарадорлигини сақлаш билан бирга, инсон ҳуқуқларининг ортиқча чекланишига йўл қўймаслик мезонларини ҳам ўзида мужассам этиши лозим.

Замонавий технологик воситаларнинг жамоат жойларида безорилик профилактикасидаги ролини алоҳида кўриб чиқиш зарур. Буюк Британия дунёда энг зич видеокузатув инфратузилмасига эга давлатлардан бири ҳисобланиб, унинг жамоат жойларидаги CCTV тизимлари нафақат жиноятни аниқлаш, балки уни олдиндан огоҳлантириш (профилактика) функциясини ҳам бажаради – потенциал ҳуқуқбузар видеокузатув мавжудлигини била туриб, хатти-ҳаракатидан тийилиши мумкин, бу эса, моҳиятан таҳлил қилинган вазиятли профилактика назариясининг амалий кўринишидир. АҚШда эса сўнгги йилларда прогнозли полициячилик (predictive policing) тизимлари, жумладан статистик таҳлил асосида жиноятчилик эҳтимоли юқори бўлган ҳудуд ва вақтларни олдиндан аниқлаб, патруль кучларини шунга мувофиқ тақсимлаш амалиёти кенг қўлланилмоқда, гарчи бундай тизимлар айрим ҳудудларда ижтимоий адолат нуқтаи назаридан танқидга ҳам учрамоқда (масалан, тарихий маълумотлардаги тарафкашликнинг алгоритмга кўчиши хавфи).

Ўйлаймизки, миллий шароитда ҳам жамоат жойларидаги видеокузатув тизимларини профилактика инспекторлари фаолияти билан алгоритмик жиҳатдан эмас, балки ташкилий жиҳатдан – яъни видеомаълумотлар асосида «муаммоли соатлар ва ҳудудлар» харитасини тузиш ва патруль-пост хизматини шунга мувофиқ режалаштириш орқали – интеграция қилиш истиқболли йўналиш ҳисобланади.

Германия тажрибаси эса профилактика фаолиятини марказий (давлат) полициясидан алоҳида, муниципал даражада ташкил этиш моделини намойиш этади. Германиянинг кўпчилик шаҳарларида фаолият юритувчи Тартиб бошқармаси (Ordnungsamt) ва унинг формачадор ижрочи бўлинмаси – Муниципал тартиб хизмати (Kommunaler Ordnungsdienst) – аввал ер (штат) полицияси зиммасида бўлган, лекин нисбатан кам оғир ҳисобланган жамоат тартибини бузиш ҳолатлари (шовқин, тартибсизлик ва бошқа «Ordnungswidrigkeiten» – маъмурий тавсифдаги ҳуқуқбузарликлар) бўйича ваколатларни амалга оширади[6]. Диққатга сазоворки, кўпгина шаҳарларда бу хизмат билан ер полицияси ўртасида «вазифалар тақсимоти» тамойили асосида яқин ҳамкорлик – қўшма патруллик, умумий диспетчерлик пунктлари – йўлга қўйилган, бу эса асосий полиция кучларини оғирроқ жиноятларга йўналтириш имконини беради.

Бизнингча, ушбу модель таҳлил қилинган Ички ишлар органлари ва Миллий гвардия ўртасидаги ваколатлар тақсимоти муаммосига методологик жиҳатдан яқин

[5] Anti-social Behaviour, Crime and Policing Act 2014 (United Kingdom) // https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/12/contents.

[6] Ordnungsamt // Германия шаҳар маъмуриятларининг Kommunaler Ordnungsdienst тузилмаси бўйича умумлаштирилган расмий маълумотлари асосида (Мюнстер, Дортмунд шаҳар маъмуриятлари расмий сайтлари).

параллел бўлиб, унинг устувор жиҳати – жамоат жойларидаги нисбатан енгил тартиб бузилишлари учун махсус, ихтисослашган тузилма ажратилиши, бу орқали асосий куч-воситаларнинг оғирроқ жиноятларга сарфланиши таъминланишидир. Шуни ҳам таъкидлаш лозимки, Германия тажрибасида Ordnungsamt тизими марказий давлат тизимига эмас, балки маҳаллий ўзини ўзи бошқариш (муниципалитет) органига бўйсунади – бу ҳолат жамоат тартибини сақлаш борасидаги масъулиятнинг бир қисмини маҳаллий ҳокимият зиммасига юклаш моделини намойиш этади.

Ўйлаймизки, бундай марказлашмаган ёндашув, бир томондан, маҳаллий шароитни яхшироқ билган тузилмаларнинг тезкор жавоб қайтаришини таъминласа, иккинчи томондан, турли муниципалитетлар ўртасида профилактика фаолияти сифатининг бир текис бўлмаслиги хавфини ҳам туғдиради – бу икки жиҳатни миллий шароитда татбиқ этишда мувозанатли ҳисобга олиш зарур.

Осиё давлатлари тажрибасида Япониянинг «кобан» (交番) тизими алоҳида эътиборга молик, зеро у, бизнингча, ўзбек «маҳалла» институтига энг яқин концептуал ва функционал аналогдир. Тарихий жиҳатдан кобан тизими 1874 йилда Мэйдзи ислоҳотлари даврида, Япония марказлашган, европача намунадаги полиция тизимини шакллантириш жараёнида пайдо бўлган ва дастлаб Токио шаҳрида жойлаштирилган кичик полиция бекатлари сифатида фаолият юрита бошлаган[7]. Демак, ушбу институт бир аср яримдан ортиқ давр мобайнида синалган, эволюцион йўл билан такомиллашган тажрибага эга – бу ҳолат унинг барқарорлиги ва самарадорлигининг тарихий далили сифатида баҳоланиши мумкин. Шунингдек, кобан тизимининг тарихий ривожланиши шуни кўрсатадики, у дастлаб марказий ҳокимиятни мустаҳкамлаш воситаси сифатида шаклланган бўлса-да, вақт ўтиши билан унинг вазифаси аста-секин мажбурловдан хизматкўрсатиш ва профилактикага йўналтирилган моделга томон эволюция қилган – бу тарихий тажриба, бизнингча, ҳар қандай ҳуқуқни муҳофаза қилиш институти ўз фаолият мазмунини жамият эҳтиёжларига мослаштириб бориши мумкинлигининг яққол мисолидир.

Япония Миллий полиция агентлигининг расмий маълумотларига кўра, мамлакат бўйича тахминан 6300 та кобан (шаҳар ҳудудларидаги кичик полиция пунктлари) ва 6200 та тюдзайсё (қишлоқ жойлардаги якка ходимли резидент-полиция пунктлари) фаолият юритади, уларнинг ходимлари мунтазам равишда уй-жой айланиб чиқиш («junkai renraku»), аҳоли билан бевосита мулоқотда бўлиш ва профилактик маслаҳатлар бериш орқали ўзига хос «маҳаллага яқин» полициячилик моделини амалга оширадилар[8]. Айниқса эътиборга сазовори – мамлакат бўйича тахминан 46 минг ихтиёрий жиноятчиликнинг олдини олиш ташкилоти ҳамда 12 минг «Кобан алоқа кенгаши» (Koban Liaison Council) фаолият юритиб, улар орқали маҳаллий аҳоли вакиллари полиция билан мунтазам равишда ҳудуддаги муаммоларни муҳокама қиладилар[9].

Ўйлаймизки, айнан ушбу «кобан алоқа кенгашлари» институти – доимий, расмийлаштирилган, мунтазам учрашувлар шаклидаги полиция-жамоатчилик мулоқот платформаси – Ўзбекистон маҳалла тизими учун энг тўғридан-тўғри ўзлаштирилиши

[7] Japan Experience. Understanding Japan: Koban // https://www.japan-experience.com/plan-your-trip/to-know/understanding-japan/koban (мурожаат санаси: 2026 йил август).
[8] National Police Agency of Japan. Community Police in Japan // Police of Japan 2021, Chapter 3, Section 1 // https://www.npa.go.jp/english/Police_of_Japan/police-of-japan2021/003/003/003-1.pdf.
[9] Федеральный закон Российской Федерации от 2014 йил 2 апрелдаги № 44-ФЗ «Об участии граждан в охране общественного порядка» // https://base.garant.ru/70627294/.

мумкин бўлган ташкилий механизмдир, зеро у мавжуд маҳалла кенгашлари фаолиятига органик равишда қўшилиши мумкин.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги минтақасида фуқаролик иштирокини институционал жиҳатдан энг тўлиқ тартибга солган тажриба – Россия Федерациясининг 2014 йил 2 апрелдаги 44-ФЗ-сон «Фуқароларнинг жамоат тартибини муҳофаза қилишда иштироки тўғрисида»ги Федерал қонунидир [10]. Мазкур қонун «халқ дружиналари» (народные дружины) тушунчасини меъёрий жиҳатдан мустаҳкамлаб, уларнинг ташкил этилиши ва рўйхатга олиниши тартибини (3-боб), дружиначиларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятларини (17-модда), уларга нисбатан қўлланиладиган ҳуқуқий ҳимоя кафолатларини (25-модда), шунингдек моддий рағбатлантириш, имтиёз ва компенсацияларни (26-модда) алоҳида боблар ва моддаларда мустаҳкамлайди.

Бизнингча, ушбу қонуннинг энг қимматли жиҳати – унинг фуқаролик ихтиёрийлигини давлат кафолатлари билан уйғунлаштиришидир: дружиначи шунчаки «кўнгилли ёрдамчи» эмас, балки ўзига хос ҳуқуқий мақомга, суғурта ва моддий рағбатлантириш кафолатларига эга субъект сифатида тан олинади. Россия Федерациясининг деярли барча субъектларида халқ дружиналари фаол ишлаб турганлиги ва уларнинг минтақавий ҳокимият органлари томонидан мунтазам рағбатлантирилиши мазкур институтнинг оммавий ва барқарор тусга эга эканидан далолат беради. Ушбу ёндашув Ўзбекистон учун ҳам муҳим аҳамиятга эга, зеро амалдаги миллий қонунчиликда маҳалла фаоллари ва жамоат тартибини сақлашга кўмаклашувчи кўнгиллиларнинг ҳуқуқий мақоми, уларнинг ҳимояси ва рағбатлантирилиши масалалари турли қонуости ҳужжатларида парчаланган ҳолда, яхлит тизимга эга бўлмаган ҳолда тартибга солинган.

Шунингдек, қайд этиш жоизки, 44-ФЗ-сон қонуннинг 12-моддасига мувофиқ, халқ дружинаси маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органи ёки ички ишлар органи ташаббуси билан, аммо фуқароларнинг ихтиёрий аризаси асосида тузилади ва ички ишлар органларида рўйхатга олинади – бу тартиб, бизнингча, дружинанинг давлат назорати остида, лекин жамоатчилик ташаббусига асосланган субъект сифатидаги мақомини таъминлайди ва Ўзбекистондаги маҳалла фуқаролар йиғини негизидаги кўнгиллилар институтига услубий жиҳатдан татбиқ этилиши мумкин бўлган моделдир.

Шунингдек, Россия тажрибасида дружиначиларнинг ваколатлари ҳам аниқ чегараланган: улар мустақил равишда мажбурлов чораларини қўллаш ҳуқуқига эга эмас, балки полиция ходимига ҳамкорлик кўрсатиш, ҳуқуқбузарни аниқлаш, гувоҳлик бериш, шунингдек профилактик суҳбатлар ўтказишда иштирок этиш каби вазифаларни бажарадилар – бу, бизнингча, юқорида кўрилган Буюк Британия PCSO тажрибасидаги «ваколатларни аниқ чегаралаш» тамойили билан методологик жиҳатдан уйғунлашади ва фуқаролик иштирокини профессионал ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятидан фарқлашнинг умумжаҳон тенденциясини акс эттиради.

Юқорида кўрилган хорижий тажрибани умумлаштирар эканмиз, шуни таъкидлаш жоизки, таҳлил қилинган МДҲ давлатлари (Беларусь, Қозоғистон, Украина, Тожикистон, Россия, Грузия) жиноят қонунчилигидаги «жамоат тартиби» тушунчасининг бирлашган терминологик ёндашуви ҳам, ўз навбатида, минтақа давлатларининг профилактика фаолиятини ташкил этишда умумий, совет ҳуқуқий тизимидан мерос бўлиб қолган институционал негизга (участка инспектори, жамоатчилик ёрдамчилари тизими) эга

[10]Федеральный закон Российской Федерации от 2014 йил 2 апрелдаги № 44-ФЗ «Об участии граждан в охране общественного порядка» // https://base.garant.ru/70627294/.

эканини кўрсатади. Шу маънода, Ўзбекистон Республикасидаги профилактика инспектори институти минтақавий давлатлар тажрибасига яқин бўлса-да, унинг маҳалла тизими билан узвий боғлиқлиги миллий ўзига хосликни ташкил этади ва бу ўзига хослик, бизнингча, юқорида кўрилган Япония ва Германия тажрибасидаги маҳаллийлаштирилган («локал») профилактика моделлари билан концептуал жиҳатдан яқинроқдир, чунки уларнинг барчасида ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолияти маъмурий-ҳудудий бирликдан кўра кичикроқ, аҳолига яқин бирликка (маҳалла, кобан участкаси, Ordnungsamt участкаси) боғланган.

Хорижий тажрибани миллий амалиётга татбиқ этишдан олдин, амалдаги миллий институционал негизни қайд этиш зарур. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 3 январдаги ПҚ-1-сон «2025 йилда республика маҳаллаларида хавфсиз муҳитни яратиш ва ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш тизими самарадорлигини янада ошириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида»ги қарори билан «маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани» институти мустаҳкамланган бўлиб, унда профилактика инспекторлари ва патруль-пост хизмати ходимлари кундалик асосда фаолият юритади, шунингдек меҳнат мигрантлари, мактаб битирувчилари ва талабалар билан ишлаш учун «профилактика кичик инспектори» лавозими жорий этилган ҳамда маъмурий ҳуқуқбузарликлар (енгил тан жароҳати, оилавий зўравонлик, моддага ружу қўйиш ва ҳ.к.) юзасидан автоматик хабарнома бериш орқали ишга тушиradиган «Е-ижтимоий профилактика» тизими назарда тутилган [11] . Бизнингча, ушбу қарор – маҳалла даражасидаги профилактикани институционаллаштириш йўлида муҳим қадам бўлиб, у Япониянинг кобан тизими ва Россиянинг халқ дружиналари тажрибасига концептуал жиҳатдан яқинлашиб бормоқда, бироқ, қуйида кўрсатилганидек, бу йўналишда яна бир қатор аниқ ташкилий такомиллаштиришларга эҳтиёж сақланиб қолмоқда. Хусусан, амалдаги тартибда «маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани» асосан реактив (содир бўлган ёки бўлаётган ҳуқуқбузарликка жавоб қайтарувчи) фаолиятга йўналтирилган бўлиб, Япония кобан тизимидагидек мунтазам, режалаштирилган уй-жой айланиб чиқиш ва профилактик суҳбатлар тизими, шунингдек расмийлаштирилган, барқарор жамоатчилик кенгашлари амалиёти этарлича институционаллашмаган – бу эса қуйида таклиф этиладиган механизмларнинг долзарблигини яна бир бор тасдиқлайди.

Юқоридаги қиёсий таҳлил асосида миллий қонунчилик ва амалиётга татбиқ этилиши мумкин бўлган бир қатор аниқ механизмларни таклиф этиш мумкин.

Биринчидан, Япония тажрибасидаги «Кобан алоқа кенгаши» моделидан келиб чиқиб, ҳар бир маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани қошида профилактика инспектори, маҳалла фаоллари ва жамоат жойлари (бозор, савдо маркази, боғ) масъуллари иштирокидаги мунтазам, масалан, ойлик асосда ўтказиладиган «жамоат хавфсизлиги бўйича маҳаллий кенгаш» йиғилишларини расмийлаштириш ва уларнинг баённомаларини ягона электрон тизимга киритиш таклиф этилади – бу «Е-ижтимоий профилактика» тизимининг табиий давоми бўлиши мумкин.

Иккинчидан, Буюк Британиянинг PCSO тажрибасидан келиб чиқиб, жамоат жойларида содир этиладиган паст даражадаги тартиб бузилишлари (масалан, майда безорилик даражасидаги ҳолатлар) билан ишлаш учун ваколатлари аниқ чекланган, лекин

[11] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 3 январдаги ПҚ-1-сон «2025 йилда республика маҳаллаларида хавфсиз муҳитни яратиш ва ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш тизими самарадорлигини янада ошириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида»ги Қарори // https://lex.uz/docs/7330260.

расмий ҳуқуқий мақомга эга «профилактика ёрдамчиси ходими» лавозимини жорий этиш мақсадга мувофиқ – бу ҳозирги профилактика инспекторларининг иш юкини камайтириб, уларнинг эътиборини нисбатан оғирроқ ҳолатларга қаратиш имконини беради.

Учинчидан, Германия тажрибасидаги вазифалар тақсимоти тамойилидан келиб чиқиб, кўрсатилган Ички ишлар органлари ва Миллий гвардиянинг жамоат жойларидаги қўшма патрул фаолиятида «ким қайси турдаги ҳолат бўйича дастлабки ҳужжат расмийлаштиради» деган масалани аниқ тартибга солувчи идоралараро йўриқнома ишлаб чиқилиши лозим.

Тўртинчидан, Россиянинг 44-ФЗ-сон қонуни намунасида, маҳалла фаоллари ва жамоат тартибини сақлашга кўмаклашувчи фуқаро-кўнгилликларнинг ҳуқуқий мақоми, ҳуқуқий ҳимояси, суғурта ва моддий рағбатлантирилиши масалаларини яхлит тартибга солувчи алоҳида қонун ҳужжатини қабул қилиш таклиф этилади.

Бешинчидан, АҚШ тажрибасидаги танқидий сабоқни ҳисобга олиб – фуқароларнинг профилактика фаолиятига жалб этилиши доимо мунтазам ҳуқуқий-услубий тайёргарлик билан уйғунлаштирилиши, акс ҳолда, ўзбошимчалик хавфи юзага келиши мумкинлигини алоҳида таъкидлаш зарур.

Олтинчидан, Буюк Британиянинг видеокузатув тажрибасидан келиб чиқиб, жамоат жойларидаги (бозорлар, транспорт бекатлари, кўнгилочар муассасалар атрофи) видеокузатув тизимларидан олинган маълумотларни таҳлил қилиш асосида «муаммоли соатлар ва ҳудудлар» электрон харитасини мунтазам янгилаб бориш ҳамда патруль-пост хизматининг жойлаштирилишини шу маълумотларга асосланган ҳолда режалаштириш тавсия этилади – бу, ўз навбатида, чекланган куч-воситаларни энг юқори хавф даражасига эга ҳудудларга йўналтириш орқали профилактика фаолияти самарадорлигини оширади.

Шуни ҳам эътироф этиш жоизки, хорижий тажрибани механик равишда кўчириш мумкин эмас – ҳар бир давлатнинг ҳуқуқий тизими, маъмурий-ҳудудий тузилиши ва ижтимоий-маданий шароити ўзига хосдир. Хусусан, Япония ва Германиянинг юксак даражадаги институционал интизоми, фуқаролик масъулияти анъаналари ёки Буюк Британиянинг ривожланган рақамли инфратузилмаси барча минтақалар учун бир хилда такрорланадиган шарт эмас.

Ўйлаймизки, юқорида таклиф этилган механизмларнинг барчаси, аввало, мавжуд миллий институтлар (маҳалла, профилактика инспектори, Ички ишлар органлари ва Миллий гвардия ҳамкорлиги) негизида, уларни инкор этмаган ҳолда, балки такомиллаштирган ҳолда, босқичма-босқич ва синов-тажриба ҳудудлари (масалан, дастлаб йирик шаҳарларнинг алоҳида туманларида) орқали амалга оширилиши лозим.

Айнан шу ёндашув – миллий ўзига хосликни сақлаган ҳолда, хорижий тажрибанинг оқилона жиҳатларини танқидий ўзлаштириш – диссертациянинг учинчи бобида ишлаб чиқиладиган таклифларнинг методологик негизини ташкил этади.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, хорижий давлатларнинг жамоат жойларида безорилик профилактикасини ташкил этиш тажрибаси икки асосий йўналишда намоён бўлади: биринчиси – назарий-концептуал йўналиш (АҚШ ва Буюк Британиянинг ситуатив ва муҳитга йўналтирилган ёндашувлари, булар аллақачон таҳлил қилинган), иккинчиси – ташкилий-институционал йўналиш (Германия, Япония ва Россиянинг жамоатчилик билан ҳамкорлик моделлари). Иккала йўналиш ҳам, бизнингча, Ўзбекистон Республикасида шаклланган маҳалла институти негизида уйғунлаштирилиши мумкин.

Айнан шу боис, кейинги бобларда таклиф этиладиган ҳар қандай ташкилий-ҳуқуқий механизм миллий шароит, мавжуд ресурслар ва ижтимоий-маданий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда синчиклаб асосланиши лозим.

Шу билан бирга, қиёсий-ҳуқуқий таҳлил яна бир умумий қонуниятни ҳам намоён этди: ўрганилган барча давлатларда – уларнинг ҳуқуқий тизими ёки ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасидан қатъи назар – жамоат жойларида тартибни сақлашнинг энг самарали моделлари, истисносиз равишда, профессионал ҳуқуқни муҳофаза қилиш тузилмалари билан маҳаллий жамоатчилик ўртасидаги институционаллашган, барқарор ва ўзаро ишончга асосланган алоқа механизмларини ўз ичига олади. Ушбу хулоса, ўз навбатида, диссертациянинг иккинчи ва учинчи бобларида Ички ишлар органлари, Миллий гвардия ва маҳалла институти ўртасидаги ҳамкорликни такомиллаштиришга доир таклифлар ишлаб чиқишнинг умумназарий асосини ташкил этади.